

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΙΩΤΗΣ

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥΛΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟΝ»
ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Τεύχος 9 / 10

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΔΕΚ. 1989 — ΙΟΥΝ. 1990

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΙΩΤΗΣ

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥΛΗ

Τὸ 1856, ὅταν δημοσιεύεται τὸ «Δοκίμιον Καλλιλογίας, ἤτοι Στοιχεῖα Αἰσθητικῆς», ὁ ἱερομόναχος Κωνσταντῖνος Στρατούλης εἶναι ἄρκετὰ χρόνια ἤδη διευθυντῆς τοῦ Δευτερεύοντος Γυμνασίου Ζακύνθου, ὅπου διδάσκει τὰ Ἑλληνικά καὶ τὴν Θεολογία, ἀλλὰ καὶ Ρητορικὴ καὶ Φιλοσοφία. Τὸ κείμενο, σαφῶς, δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἀποψῆ πρωτοτυπίας. Ὅμως ἡ προσπάθεια τοῦ Στρατούλη, καλοῦ γνώστη τῶν βασικῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ, καθὼς ἐπιχειρεῖ ἀφ' ἐνός νὰ ἐξιστορίσει μὲ συντομία τὴν πορεία τῶν αἰσθητικῶν θεωριῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ σχηματίσει, γιατί εἶναι βαρεῖά ἡ φράση νὰ συλλάβει, ἓνα σύστημα Αἰσθητικῆς σὲ ἓνα χῶρο, ὅπως ὁ εὐρύτερος ἑλληνικός, ὅπου ἡ συστηματικὴ ἐργασία πάνω σὲ καθορισμένες κατηγορίες, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν θεωρία τῆς λογοτεχνίας καὶ τὴν κριτικὴ, εἴτε γιὰ τὴν φιλοσοφία, συνιστᾷ μᾶλλον τὴν παρέκκλιση. Ὁ Edgar Quinet εἶχε σημειώσει ἤδη ἀπὸ τὸ 1842 ὅτι τὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ στὶς γραμματολογίες τῶν μεσημβρινῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἀπὸ τὴν Πορτογαλία ὡς τὴν Ἑλλάδα, ἦταν ἡ ἀπουσία πρωτότυπης φιλοσοφικῆς παραγωγῆς καὶ ἡ ἀντικατάσταση τῆς σκέψης μὲ τὸ κυρίαρχο ἐνστικτο¹.

Ὁ Στρατούλης θέλησε νὰ ἀποφύγει τὴν ἱμπρεσιονιστικὴ κριτικὴ καί, ἀντίθετα, ζήτησε νὰ ἀρθρώσει σκέψεις πάνω στὴν φύση τοῦ ὄραλου καὶ τὴν τέχνη. Ἡ γνώμη του εἶναι πὼς ἡ ἑλληνικὴ νεολαία δὲν πρέπει νὰ ἀναλώνεται μὲ τὴν ἀνάγνωση πολλῶν αἰσθητικῶν πονημάτων. Ἄς διαβάσει ἓνα πλήρες ἐγχειρίδιο καὶ ἄς δεῖ ἔπειτα τὰ ἴδια τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι «ἡ λυσιτελεστέρα γυμνασία τοῦ καλλιλογικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς εὐφυΐας»². Παρ' ὄλο ὅτι στὸ βᾶθος πιστεύει πὼς αὐτὸ τὸ πλήρες ἐγχειρίδιο εἶναι τὸ δικό του, ἀναγνωρίζει προηγούμενες προσπάθειες, μνημονεύοντας τὸν δάσκαλό του Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, τὸν Κούμα, τὸν Πέτρο Βράϊλα Ἀρμένη, τὸν Σακελλαρίδη, τὸν Νεόφυτο Βάμβα, τὸν Στέφανο Κουμανούδη, τὸν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο. Πάντως, ὅπως σημειώνει ὁ Σπ. Δε Βιάζης, ὁ Στρατούλης πέτυχε νὰ διδάξει στὴ νεολαία τὸ σπουδαῖο

μάθημα τῆς Καλλιλογίας, ἀφοῦ ὁ ἀναγνώστης του «δύναται νὰ λάβῃ ὅπως-δήποτε ἀρκετὰς γνώσεις περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης τοῦ καλοῦ, ἥτις εἶναι τόσον ἀπαραίτητος μελέτη εἰς πάντα εὐπαιδευτον ἄνθρωπον»³.

Ἄς δοῦμε τὸ ἴδιο τὸ κείμενο. Στὸ πρῶτο μέρος ἐπιχειρεῖται μίᾳ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Αἰσθητικῆς. Ἄν ἡ περιγραφικὴ πλευρὰ εἶναι ἀρκετὰ ἐπιτυχής, δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πάντοτε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν κριτικὴ θεώρηση, ἀφοῦ τὸ κριτήριον ἀντιμετώπισεως τῶν ἐκάστοτε ἐξεταζόμενων θεωριῶν δὲν εἶναι σταθερό. Ἀκόμα ἡ συζήτηση ποὺ γίνεται γιὰ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς θεωρίες εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητά τους. Ἔτσι τὴν μεγαλύτερη ἔκταση καταλαμβάνουν οἱ ἀπόψεις ἡσσόνων ἰταλῶν διανοουμένων. Ἡ συγκυρία τῆς γειτνίασης μετὰ τὰ Ἰόνια Νησιά μᾶλλον, παρὰ ἡ τοποθέτησή τους στὴν κορυφή. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Στρατούλη εἶναι πῶς σὲ ὅλα τὰ συστήματα διακρίνεται ὁ ἀδιάκοπος ἀγώνας τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ νὰ δώσει λόγο τῆς καλλονῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεπάρκειά του νὰ περιγράψῃ τὴν οὐσία της.

Στὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος δηλώνεται ἐπίσης ὅτι ὁ Hegel ἐπηρέασε τὸν συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Πράγματι, ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ διαπιστώσῃ τὶς ὀφειλὲς καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἐκφραζόμενες ἀπόψεις καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὴν διάταξη τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν λογικὴ τῆς ἀναπτύξεώς του. Βέβαια οἱ ἐγγελιανὲς θέσεις εἶναι πολλὲς φορές διυλισμένες ἀπὸ τὶς ἐκλεκτικὲς ἀπόψεις τοῦ Victor Cousin, ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶχε ἤδη φροντίσει νὰ γίνουν γνωστὲς στὸν ἑπτανησιακὸ χῶρο ὁ Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης.

Στὸ κείμενο αὐτὸ θὰ ἐξεταστοῦν ὀρισμένες κατηγορίες, ἔτσι ὅπως παρουσιάζονται στὸ κυρίως τμῆμα τοῦ Δοκιμίου Καλλιλογίας. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ὁ ἴδιος ὁ ὅρος Αἰσθητικῆ. Ἡ Αἰσθητικὴ κατὰ τὸν Στρατούλη εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ καλοῦ, τοῦ ὠραίου, καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν ὠραίων τεχνῶν. Ὡς ἐπιστήμη ἐξετάζει τοὺς νόμους σύμφωνα με τοὺς ὁποῖους αἰσθανόμαστε τὸ ὠραῖο στὴν φύση καὶ στὴν τέχνη. Ἐξετάζει δηλ. πῶς ἀναπτύσσονται οἱ διανοητικὲς δυνάμεις ὥστε νὰ ἀντιλαμβανόμαστε τὸ ὠραῖο, ἀλλὰ καὶ πῶς ἡ ἰδέα τοῦ ὠραίου λαμβάνει ὑπόσταση. Ὁ Στρατούλης φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖ ἐδῶ τὸν ἰδρυτὴ τῆς Αἰσθητικῆς ὡς ἐπιστήμης, τὸν Baumgarten, σύμφωνα με τὸν ὁποῖο ἡ Αἰσθητικὴ ἐξετάζει τὴν θεωρία καὶ τοὺς νόμους τῆς ἀντιλήψεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ὠραίου. Ὁ Λευκαδίτης λόγιος, ἀναγνωρίζοντας ὡς ἐπιστήμη τὴν Αἰσθητικὴν, προχωρᾷ κατ' εὐθειᾶν ἀπὸ τὸν Baumgarten στὸν Ἐγέλο, χωρὶς νὰ συζητᾷ τὴν θέση τοῦ Kant ὅτι ἡ Αἰσθητικὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιστήμη. Ὁ τελευταῖος εἶχε δηλώσει ἤδη ἀπὸ τὴν «Κριτικὴ τοῦ Καθαροῦ Λόγου»

πώς ή έλπίδα του Baumgarten να υποτάξει την κριτική κρίση του ωραίου σε λογικές αρχές και να ύψώσει αυτούς τους νόμους σε έπιστήμη, συνιστούσε ένα μάταιο έγχείρημα.

Αίσθητική λοιπόν είναι ή έπιστήμη του καλού, αν και έτσι ορίζεται το γένος μέσω του είδους, έφ' όσον το ωραίο δεν είναι παρά μία μόνο, ή κυρίαρχη έστω, αίσθητική κατηγορία. 'Αλλά τί είναι το ωραίο κατά τον Στρατούλη; 'Ο ιερομόναχος δίνει έναν όρισμό κατ' έξοχήν έγελιανό, 'παρά τα κάποια καντιανά του ακούσματα. Το ωραίο είναι ή παράσταση τής ιδέας υπό αρμόζουσα αίσθητή μορφή, μέσω τής όποίας διεγείρεται ή άρμονική άσκηση τών δυνάμεων τής ψυχής. "Αν ή δεύτερη πρόταση είναι καντιανή, άφοϋ σύμφωνα με τον φιλόσοφο τής Καινισβέργης αντιλαμβανόμαστε το ωραίο με αυθόρμητη και άρμονική έξάσκηση του νοϋ και τής φαντασίας, ή κεντρική πρόταση, δηλ. ό όρισμός του ωραίου ως αίσθητης εκδήλωσης τής ιδέας, είναι αυτούσια μεταγραφή από την έγελιανή Αίσθητική. Και ακόμα, το κράμα αυτό τής ιδέας και τής μορφής πρέπει να έννοείται χωρίς την σκέψη, άπαράλλαχτα όπως το μάτι θεωρεί το φως. 'Η αναφορά στις ρίζες τής Αίσθητικής είναι άμεση. Κατά τον Baumgarten ή Αίσθητική είναι *scientia cognitionis sensitivae* και δεν συνιστά διανοητική γνώση αλλά πρόληψη.

Πώς αντιλαμβανόμαστε το ωραίο; 'Υπάρχει στον άνθρωπο ή αισθητικότητα που έχει την δύναμη να δέχεται την έντύπωση τής καλλονής. Αυτή ή ικανότητα καλείται αίσθηση του καλού. Λίγα χρόνια πριν, ό Νεόφυτος Βάμβας είχε καλέσει την δύναμη αυτή γεύση, μεταφράζοντας στην γλώσσα μας το ιταλικό *gousto*, το γαλλικό *gout*, το άγγλικό *taste*. 'Επομένως καλλονή είναι ό χαρακτήρας τών αντικειμένων που παράγει την αίσθηση του καλού, την αισθητική κρίση. 'Ο Στρατούλης όρίζει το ωραίο μέσα από την ψυχολογία τής άπαντήσεως.

'Ο λόγος που έξηγεί την αισθητική κρίση είναι ή έκφραση. Για να μάς κινήσει ένα αντικείμενο πρέπει να είναι έκφραστικό. 'Η άποψη του Στρατούλη είναι έδω έξπρεσιονιστική. "Ό,τι μετράει στην άποτίμηση του ωραίου είναι το έκφραστικό ύλικό, είχε πει δέκα χρόνια πριν ό Victor Cousin⁴. Και ό Βράϊλας,⁵ «ή έκφρασις είναι ό άνώτατος νόμος πάσης καλλιτεχνίας».

Τέλος όρισμένες διακρίσεις. Το ωραίο αποτελείται στο αίσθημα και είναι ίδιον τής τέχνης και πρέπει να διακρίνεται από το άγαθό που αποτελείται στην θέληση και είναι ίδιον τής ήθικότητας όπως, έπίσης και από το άληθές που αποτελείται στη διάγνοια και είναι ίδιον τής έπιστήμης και τής φιλοσοφίας. 'Ακόμη το ωραίο διαφέρει από το άγαθό, έπειδή δεν εγκλείει την έννοια κάποιου σκοπού και έπειδή σε αυτό το τέλος και τα μέσα ταυτίζονται. 'Ο Στρατούλης φαίνεται να διαχωρίζει έδω την θέση του από

την πλατωνική παράδοση τῶν συγχρόνων του, πού ταύτιζαν τὰ ὠραῖο μὲ τὸ ἀγαθὸ καὶ ἀπέδιδαν διδακτικὸ χαρακτήρα στὴν τέχνη. Στὸν Βάμβα λ.χ. ἡ ἴδια δύναμη εἶναι ἀντιληπτική καὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ ὠραίου, στὸν Βράϊλα «τὸ καλὸν εἶναι συμφυὲς τῷ ἀγαθῷ». Στὸν Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο, μία ἀπὸ τίς ἐκφάνσεις τοῦ ὠραίου, ἡ ποίηση, δὲν παρουσιάζεται ὡς τέλος καθ' ἑαυτή, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς μέσο γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἱστορικῆς συνείδησης. Ἄς σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ ἔντονος ἱστορισμὸς ρομαντικῆς προελεύσεως καὶ ἐμπνεύσεως, πού κυριαρχεῖ τὸν δέκατο ἑνατο αἰῶνα, ἐλάχιστα ἔχει ἐπηρεάσει τὸν Στρατούλη. Ἔτσι, ἂν καὶ εἶναι ὁ πρῶτος πού ἀσχολεῖται ἐξαντλητικὰ μὲ συγκεκριμένες κατηγορίες, ὅμως αὐτὴ του ἡ ἀναλυτικὴ προοπτικὴ δὲν ἔφτασε στὰ συνθετικὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἰδιοφυίας τοῦ Σπ. Ζαμπέλιου.

Οἱ κυρίως ἐγελιανές θέσεις τοῦ Στρατούλη ἀρχίζουν νὰ διακρίνονται ὅταν ἀπὸ τὴν ψυχολογία τῆς ἀπάντησης περνᾷ στὴν ψυχολογία τῆς δημιουργίας, ὅταν δηλ. συζητᾷ τὴν τέχνη καὶ κυρίως ὅταν ἀναλύει τὴν διαδικασία τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Τέχνη εἶναι τὸ προϊόν, οἴουδήποτε ἀντικειμένου, πού προκύπτει ἀπὸ τὴν δεσποτεία τοῦ πνεύματος πάνω στὴν ὕλη. Ἡ ἐνέργεια τῆς τέχνης εἶναι ἀποτέλεσμα ἐλεύθερης καὶ ἐκούσιας δραστηριότητος. Ἄρα ἡ τέχνη εἶναι ἐντελής.

Εἰδικότερα, ὠραία τέχνη εἶναι ἡ παράσταση τοῦ ἰδανικοῦ μὲ μορφές πού τοῦ πρέπουν. Ἡ παραστατικὴ αὐτὴ ἀπόψη γιὰ τὴν τέχνη, πού ὅμως συνδυάζει τὴν ἐκμετάλλευση ἐξπρεσιονιστικῶν καὶ φορμαλιστικῶν θεωρητικῶν στοιχείων, δὲν πρέπει σὲ καμιὰ περίπτωση νὰ θεωρηθεῖ ὅτι συμπίπτει μὲ τὴν θεωρία τῆς μιμήσεως, τὴν ὁποία ὁ Στρατούλης ἀπορρίπτει.

Τὸ ἔργο τῆς τέχνης τώρα, εἶναι ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ἡ ἰδέα καὶ ἡ μορφή βρίσκονται σὲ ἐνδότατη ἀνταπόκριση καὶ ἀρμονία ἢ μία μὲ τὴν ἄλλη, καὶ τὸ ὁποῖο διεγείρει αἴσθημα, πού εἶναι σκοπὸς καθ' ἑαυτό.

Τὸ ἔργο τῆς τέχνης εἶναι δημιουργία τοῦ πνεύματος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα ὑποκείμενο. Ἡ προσωπικὴ ἐνέργεια ἢ ὁποία γεννᾷ τὸ ἔργο τέχνης εἶναι ἡ φαντασία τοῦ καλλιτέχνη. Ἡ φαντασία δὲν πρέπει νὰ νοηθεῖ ἐδῶ ὡς παθητικὴ κατάσταση ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἡ creative imagination⁶, ἡ δημιουργικὴ φαντασία τῶν ρομαντικῶν. Ἡ φαντασία δηλ., ὅπως ἤδη εἶχε τονίσει ὁ Cousin, δὲν ἀναπαράγει μόνον εἰκόνες τοῦ παρελθόντος, ὅποτε θὰ ταυτιζόταν μὲ τὴν μνήμη, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀποσυνθέτει αὐτὲς τίς εἰκόνες, νὰ ἐπιλέγει καὶ νὰ δημιουργεῖ καινούργιες. Ὁ Στρατούλης εἶναι σαφής. «Ἡ φαντασία», λέει, «εἶναι δημιουργός». Στοιχεῖα τῆς φαντασίας εἶναι α) ἡ αὐτάρκης γνώση τῶν ἐξωτερικῶν μορφῶν, β) ἡ γνώση τῆς ἐνδόμυχης φύσης τοῦ ἀνθρώπου, γ) ἡ γνώση τοῦ τρόπου μὲ τὸν

όποιο τὸ πνεῦμα ἐκφράζεται στὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα, φανερώ-
νοντας τὶς λογικὲς ἀρχὲς καὶ τὴν ἀλήθεια. Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἀπαιτεῖται ἐνδια-
φέρον, ἀντιληπτικότητα καὶ μνήμη. Κατὰ τὸν Στρατούλη οἱ ἀπόψεις περὶ
μανικοῦ καλλιτέχνη, πού βρίσκουμε καὶ στὸν Cousin καὶ στὸν Βράιλα,
στηρίζονται σὲ σαθρὲς βάσεις. Ἄρα ἀπορρίπτεται καὶ πάλι ἐμμέσως ἡ
πλατωνικὴ θεώρηση, αὐτὴ τὴν φορὰ ἔτσι ὅπως ὑπάρχει στὸν «Ἴωνα»,
κείμενο στὸ ὁποῖο ἰδιαιτέρως στηρίχτηκε ὁ Σπ. Ζαμπέλιος γιὰ νὰ ἐκφέρει
τὶς ἀπόψεις του περὶ ποιητοῦ, τόσο στὸ «Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶν»⁷
ὅσο καὶ στὴν γαλλικὰ δημοσιευμένη σειρά ἄρθρων του στὸν *Spectateur
de l' Orient*, «La poésie populaire en Grèce»⁸.

Ὁ Στρατούλης ὀρίζει τὴν μεγαλοφυΐα ὡς τὴν ἐνέργεια τῆς φαντασίας.
Ἄν τὸ ὠραῖο εἶναι ἡ αἰσθητὴ ἐκδήλωση τῆς ἰδέας, ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι
ἡ παραγωγικὴ ἐνέργεια τῆς φαντασίας, μέσω τῆς ὁποίας ὁ καλλιτέχνης
παριστάνει τὴν ἰδέα ὑπὸ αἰσθητὴ μορφή σὲ ἓνα ἔργο.

Ἀκολουθώντας κατὰ πόδας τὸν Ἑγέλο, προχωρεῖ στὴν διάκριση ἀνά-
μεσα στὴ μεγαλοφυΐα καὶ τὸ ταλέντο, τὸ προτέρημα, ὅπως προτιμᾷ νὰ
μεταφράζει. Προτέρημα εἶναι ἡ ἰδιαίτερη ἰκανότητα σὲ κάθε ἓνα ἰδιαίτερο
εἶδος τέχνης. Ποιὰ ἡ διαφορὰ του ἀπὸ τὴν μεγαλοφυΐα; Παραθέτουμε τὴν
ἀπάντηση τοῦ Στρατούλη πού πρέπει νὰ συγκριθεῖ μὲ ἐκείνη τοῦ Ἑγέ-
λου. Ἡ κατὰ λέξιν μετάφραση, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ ἀγνοήσουμε
τὴν ἐκπληκτικὰ εὐστοχη μετάγραφὴ τῶν κατηγοριῶν στὴν γλώσσα μας⁹:

Ἄλλ' ὅμως τὸ ἀπλοῦν προτέρημα, κεκλεισμένον εἰς στενωπὴν
εἰδικότητα, δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ εἰμὴ ἀποτελέσματα ἐπιτηδείου ἐκ-
τελέσεως.

Ὅπως δὲ ἡ τέλειον ἀπαιτεῖ τὴν καθολικὴν ἰκανότητα ὡς πρὸς τὴν
τέχνην, καὶ ἦν μεγαλοφυΐα μόνη δύναται νὰ δώσῃ ἔμπνευσιν.

Τὸ προτέρημα ἄνευ τῆς μεγαλοφυΐας δὲν ἐκτείνεται πέραν τῆς δει-
νότητος.

Πρὶν κλείσει τὸ κεφάλαιο περὶ καλλιτέχνη, ὁ Στρατούλης κάνει λόγο
γιὰ τὴν ἐθνικὴ πιά μεγαλοφυΐα, καὶ τὶς φυσικὲς διαθέσεις κάθε λαοῦ,
πού βέβαια ἔχουν τὸ ἀντίκρουμά τους στὶς διάφορες τέχνες. Καὶ ἐδῶ ἡ
μετάφραση εἶναι κατὰ λέξη. Παραθέτω ξανά ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κεί-
μενο ὅχι κυνηγώντας τὴν ἐπίδειξη δουλικῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸ
ἄλλο, ἀλλὰ γιὰτὶ εἰδικὰ αὐτὴ ἡ ἐγγελιανὴ παράγραφος ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη γιὰ
μᾶς σημασία, καθὼς ὡς παράδειγμα ἐθνικῆς μεγαλοφυΐας στὴν τέχνη
προσάγονται τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, μὲ τὰ ὁποῖα σημειωτέον
ὁ Στρατούλης δὲν θὰ ξανασχοληθεῖ, προτιμώντας, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Ζα-
μπέλιο, τὴν ἐνασχόληση μὲ τὴν ἐπώνυμη ποίηση. Καὶ στὸ βαθμὸ πού ἡ ἐκ-

λογή συνιστᾶ ἤδη σὲ κάποιο βαθμὸ καὶ ἀξιολόγησι, ὁ Στρατούλης φαίνεται πὼς καὶ ὡς ἀποτέλεσμα προέκρινε τὴν προσωπικὴ ἀπὸ τὴν δημοτικὴ ποίησι¹⁰ :

Ἐξ ὄλων τῶν τεχνῶν ἡ ποίησις διεχύθη καθολικώτερον, αὕτη ὀφείλει τοῦτο τὸ πλεονέκτημα εἰς τὴν ἀπλότητα τοῦ αἰσθητοῦ στοιχείου τῆς ἐνάσθρου φωνῆς, χορηγοῦντος αὐτῇ τὰς αὐτοῦ ὕλας, καὶ εἰς τὴν εὐκολίαν νὰ μεταχειρισθῇ ταύτας.

Ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ποιήσεως, τὸ δημῶδες ἄσμα φέρει εἰς τὸν ὑψηλότερον βαθμὸν τὴν σφραγίδα τοῦ ἐθνικοῦ γένους καὶ προσκολλᾶται στενότερον εἰς τὸ φυσικὸν μέρος. Ἐπίσης ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους ἐνθα ἡ διανοητικὴ καλλιέργεια προοδεύει ἥττον καὶ διατηρεῖ εἰς τὸ ἔπακρον τὸν χαρακτήρα τῆς ἀφελείας, ὅστις εἶναι ἐκεῖνος τῆς φύσεως.

Ὁ Γαίθης π.χ. παρήγαγεν ἔργα τῆς τέχνης εἰς ἅπαντα τὰ γένη τῆς ποιήσεως καὶ ὑφ' ἀπάσας τὰς μορφάς, ἀλλὰ τὸ ἐνδομυχότερον καὶ ἥττον περισκεμμένον αὐτοῦ πόνημα εἶναι αἱ πρῶται αὐτοῦ λυρικά ποιήσεις. Ὑπὸ δὲ τὸν ὄρον τοῦτον ὀλιγώτερον ἐννοητέον τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν.

Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες εἶναι ἤδη εἰσέτι ποιητικὸς τις καὶ ἄσματικὸς λαός. Ἡ στρατιωτικὴ ἀνδραγαθία τῆς ἡμέρας ἢ τῆς νυκτός, ὁ θάνατος ἀνδρείου τινός, αἱ λαμπρόνασαι αὐτοῦς περιστάσεις, αἱ κηδεῖαι, ἕκαστον συμβάν, νέα πρᾶξις καταδυναστεύσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὸ πᾶν ἀποβαίνει αὐτοῖς ὑποκείμενον ποητικοῦ ἄσματος, καὶ πολλὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουσιν ὅτι συνήθως τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς μάχης, ὕμνοι συνετεθησαν ἄσματοποιηθέντες ὅπως πανηγυρίσωσι τὴν νέαν νίκην. Ὁ Φοριέλος, ἐδημοσίευσεν ἄσματα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, συνηγμένα ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν γυναικῶν, τῶν τροφῶν καὶ τῶν ἐγγονῶν, ὧν τὰ ἄσματα μᾶλλον ἐθαυμάσθησαν.

Οὕτω πως, ἡ τέχνη εἰς εἰδικόν τι γένος τῶν αὐτῆς προϊόντων συνεχεται μετὰ τῆς ἰδιαιτέρας ἐθνικότητος τῶν λαῶν.

Ὅλα αὐτὰ βέβαια ἐντάσσονται στὸ πλαίσιο τῶν ἐγγελιανῶν θέσεων, πὼς τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἐκφράζουν βαθύτατα συναισθήματα, τὰ ὅποια ὅμως δὲν κατορθώνουν νὰ ἐξωτερικευτοῦν πλήρως, ἐπειδὴ ἐν προκειμένῳ ἡ τέχνη δὲν ἔχει ἐπιτύχει ἐκεῖνο τὸ βαθμὸ τελειότητος ποῦ θὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ἐκφράσει τὸ περιεχόμενό της μὲ καθαρότητα. Ἔτσι ἡ δημοτικὴ ποίησι εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀπλοὺς ὑπαινιγμούς. Τὸ ἴδιο αὐτὸ ἐγγελιανὸ ἀπόσπασμα ἴσως νὰ ἀποτέλεσε καὶ πηγὴ ἐρεθισμάτων γιὰ τὸν Σπ. Ζαμπέλιο, θετικῶν, ὅταν ὑπεραμύνηται τῆς λυρικῆς καὶ ἐλεγειακῆς ποίησις (καὶ ἐκεῖ στηρίζει τὴν κριτικὴ του στὸν Σολωμό), ἀρνητικῶν, ὅταν ὑποστηρίζει μὲ πάθος ὄχι μόνον τὴν καθαρότητα, ἀλλὰ τὴν αὐθεντία τῶν δημοτικῶν τρα-

γουδιών. Πάντως τὸ ἐγελιανὸ ἀπόσπασμα μπορεῖ ἄνετα νὰ προσφέρει ἓνα ἀκόμη, πλὴν ὄχι τυχαῖο, δεῖγμα τοῦ ἐπικρατοῦντος, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ρομαντικῆς ἐμπνεύσεως φιλελληνισμοῦ.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ Καλλιλογία τοῦ Στρατούλη εἶναι ἴσως ἡ συστηματικότερη προσπάθεια συγγραφῆς ἐκτενοῦς ἐγχειριδίου Αἰσθητικῆς στὴ γλώσσα μας, τὸν δέκατο ἑνατο αἰώνα. Πρόκειται γιὰ ἀναλυτικὸ ἐγχείρημα, τὸ ὁποῖο, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν καταλήγει σὲ πρωτότυπα καὶ συνθετικὰ ἐπιτεύγματα, ὅμως εἰσάγει, περιγράφει καὶ ἐρμηνεύει, μὲ ξεκαθαρισμένη ὀρολογία, κατηγορίες-ἐργαλεῖα γιὰ τὴν ἐπιστήμη.

Τὸ Δοκίμιο δὲν πρέπει νὰ ἰδωθεῖ αὐτονομημένο, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνταγμένο στὰ πλαίσια γενικότερων θεωρητικῶν προβληματισμῶν καὶ διαλόγου, πού ἐπικράτησαν στὰ Ἴονια Νησιά τὴν δεκαετία 1853 - 1860, ὅπως ἡ κατὰ βάσιν ἐκλεκτικῆς προελεύσεως Καλλιλογία τοῦ Βράιλα καὶ οἱ θεωρήσεις τῆς ποιητικῆς μὲ ἱστορικὸ πρῖσμα ἀπὸ τὸν Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο.

Ἡ Αἰσθητικὴ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐπιστήμη, καὶ ἐξετάζεται τόσο ἡ διαδικασία τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὠραίου, ὅσο καὶ ἡ διαδικασία τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἡ ἀντίληψη τοῦ ὠραίου ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν καλαισθησία, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ συνδυασμὸ αἰσθήματος καὶ διάνοιας. Ἡ ἐκτέλεση τοῦ ὠραίου εἶναι ἔργο τῆς μεγαλοφυΐας, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐνέργεια τῆς φαντασίας καὶ ἀπαιτεῖ καλαισθησία, γενικὴ προδιάθεση πρὸς τὴν τέχνη ἀλλὰ καὶ τεχνικὴ ἐπιτηδειότητα.

Οἱ ξένες ἐπιδράσεις εἶναι κατὰ βάσιν ἐγελιανές, μὲ ἀρκετὲς ἐπιρροές ἀπὸ τὸ "Du vrai, du beau et du bien" τοῦ Victor Cousin. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ ὠραίου ὡς αἰσθητικῆς ἐκδήλωσης τῆς ἰδέας, ἀρύεται κατ' εὐθειαν ἀπὸ τὴν Αἰσθητικὴ τοῦ Ἐγέλου. Βεβαίως ὁ γερμανὸς φιλόσοφος θεωροῦσε καὶ τὴν τέχνη ὡς ἓναν ἀκόμη χῶρο φανέρωσης καὶ πραγματοποίησης τοῦ Πνεύματος, σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τῆς διαλεκτικῆς του. Ὁ Στρατούλης δὲν φτάνει σὲ παρόμοιες συνθετικὲς ἀναπτύξεις, παρ' ὅλον ὅτι ἀποδέχεται τὸ ἔργο τῆς τέχνης ὡς προϊόν τοῦ πνεύματος. Οὔτε φτάνει στὸ τρίσημο σχῆμα τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς τέχνης, ὅπως αὐτὸ ὀρίσθηκε ἀπὸ τὸν Hegel. Θὰ χρειαστεῖ νὰ περιμένουμε ὡς τὸ 1859, χρονιὰ τοῦ «Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ», ὅποτε ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος θὰ ἐπιχειρήσει συνθετικὴ ἀποτίμησιν τῆς πορείας τῆς ἐλληνικῆς ποίησης, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὶς μέρες του. Παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι εὐδιάκριτο πῶς πρόκειται γιὰ τὴν ἐποχὴ πού ὁ Ἐγελος καθιερώνεται ὀρμητικὰ στὴν Ἑλλάδα ὡς φιλό-

σοφος, ὡς αἰσθητικός ὡς θεωρητικός, τῆς ἱστορίας. Μὲ τὸν Στρατούλη ἔχουμε : α) μιὰ σημαντικότερη συμβολή στὴν γνωριμία τῶν Ἰόνιων Νησιῶν μὲ τὴν φιλοσοφία τοῦ Ἐγγέλου καὶ β) εἰδικότερα γνωστοποίηση τῆς ἀνεκμετάλλευτης ὡς τότε ἐγγελλανῆς ἀναφορᾶς στὰ δημοτικὰ μας τραγούδια.

1. E. Quinet, "Cours de littérature de l'Europe méridionale", Paris, H. Fournier, 1842, σ. 9

2. Κωνσταντίνου Στρατούλη, «Δοκίμιον Καλλιλογίας, ἤτοι στοιχεῖα Αἰσθητικῆς», Ζάκυνθος 1856, σ. 33

3. Σπ. Δε Βιάζη, «Κωνσταντῖνος Στρατούλης», περ. «Χαραυγὴ» (Μυτιλήνη), ἔτος Α, ἀρ. 23 - 24 (15-30.9.1911), σσ. 70 - 74

4. V. Cousin, "Cours de l'histoire de la philosophie moderne", premiere série, t.II, Paris 1846

5. Π. Βράιλα Ἀρμένη, «Περὶ Καλοῦ», περ. «Πανδώρα», τ. 8, 15 Νοεμβρίου 1857, φυλλ. 184, σσ. 357 - 363. (Παραπέμπω στὸ Βράιλα Ἀρμένη, Φιλοσοφικὰ ἔργα, τ. τέταρτος, ἡμ. πρῶτος, ἐπιμέλεια Ε. Μουτσοπούλου καὶ Α. Γλυκοφρύδη - Λεονταίνη, Ἀθήνα 1973, σ. 219

6. Βλ. τὸ κατατοπιστικὸ ἔργο: James

Engel, "The Creative Imagination", Harvard University Press 1981

7. Σπ. Ζαμπελίου, «Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδᾷ; Σκέψεις περὶ ἐλληνικῆς ποιήσεως». Ἐν Ἀθήναις 1859

8. Σπ. Ζαμπελίου, "La poésie populaire en Greece", περ. "Spectateur de l'Orient", 10/22 Ἰουνίου 1856 - 10/22 Ἰουλίου 1857

9. G. W. F. Hegel, Vorlesungen über die Aesthetik I, Theorie Werkausgabe, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1970, σ. 367

10. δ.π., σσ. 368 - 369

(Ἐὰ κείμενα τοῦ Στρατούλη στὸ «Δοκίμιον Καλλιλογίας, ...», δ.π., σσ. 210 καὶ 211 - 212 ἀντίστοιχα).

...Εὐχαριστῶ τὸν Ντῖνο Γεωργούδη. Τοῦ ὀφείλω, πλὴν τῶν ἄλλων, τὴν γνωριμία μου μὲ τὸν Στρατούλη.

